

Raganos ir burtininkai lietuvių mitologinėse sakmėse ir jų atitikmenys rusų ir anglų kalbose¹

Karolina Gimževskienė

Vilniaus universitetas
Filologijos fakultetas
Vertimo studijų katedra
karolina.gimzevskiene@gmail.com

Santrauka. Šiame straipsnyje aptarta mitologinių tekstų vertimo problematika, trumpai apžvelgta lietuvių, keltų ir slavų mitologijų sąveika bei atlikta lyginamoji pasirinktos mitologinių būtybių grupės lietuvių, anglų ir rusų kalbose bei kultūrose analizė. Surinkta ir susisteminta medžiaga apie jas bei pateikti galimi vertimo ar aiškinimo papildomuose komentaruose variantai leidžia vertėjui geriau suprasti konkrečių mitologinių personažų panašumus bei skirtumus ir parinkti tinkamus lietuviškose mitologinėse sakmėse sutinkamų būtybių kultūrinius atitikmenis.

Pagrindiniai žodžiai: mitologinės sakmės, mitologinės būtybės, ragana, burtininkas, kultūrinis atitikmuo, realijos

Witches and Wizards in Lithuanian Mythological Tales and their Equivalents in Russian and English

Abstract. This article aims to find cultural equivalents for a group of Lithuanian mythological creatures, namely, magical people, including wizards, witches, sorcerers, etc. in English and Russian languages. Therefore, first, different sources of folkloric translation and its specific issues were consulted, which created the possibility for discussion of some cultural aspects as well as links between Lithuanian, Slavic and Celtic folklore. Second, a comparative analysis of the named mythological creatures in Lithuanian, Russian and English languages and cultures was carried out. The results of the analysis have shown which names of these creatures might be considered exact cultural equivalents and which of them are only partial analogs. Such information is useful not only when choosing a domestication strategy, but for a foreignization strategy as well because these equivalents can be used both in the translation text itself and in additional extratextual comments.

¹ Straipsnis parengtas Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto Vertimo studijų katedroje, vadovaujant prof. Nijolei Maskaliūnienei. Straipsnio autorė nuoširdžiai dėkoja savo magistrinio darbo vadovei prof. Nijolei Maskaliūnienei už skatinimą dirbti mokslinį darbą ir visokeriopą pagalbą.

The conclusions given at the end of this article and the provided table, where specific translation suggestions are given, may be of practical importance for translators or authors writing about Lithuanian mythology and folklore for English or Russian speaking readers.

Keywords: mythological tales, mythological creatures, witch, wizard, cultural equivalent, realia

Įvadas

Mitologinės sakmės – lietuvių tautosakai ir apskritai kultūrai svarbus pasakojamosios tautosakos žanras. Išskirtinis šių tekstų bruožas yra tas, kad juose veikia mitologinės būtybės, pasakojimai apie kurias kadaise buvo perduodami iš kartos į kartą. Būtent per šias išgalvotas, bet tvirtai tautosakoje ir pačioje žmonių sąmonėje įsitvirtinusias mitines būtybes atsiskleidžia visos žmonių baimės, noras paaiškinti jiems nesuprantamus būties reiškinius, gyvenimo ir mirties suvokimas, papročiai, bendriausios pažiūros į aplinkinį pasaulį ir t. t. Todėl mitologinių tekstų vertimai yra labai svarbūs, norint susipažinti su kultūriniais tautos polinkiais, jų ištakomis ir žmonių pasaulėžiūros formavimusi.

Pagal etnologo Jono Balio pateiktą klasifikaciją, mitinės būtybės sudaro žemesniųjų dievybių grupę, kuriai priklauso *laumės, giltinės, aitvarai, kaukai, velniai, raganos, undinės, vilkolakiai, slogutės* ir kitos mitinės būtybės (Balys 1956, 14). Šiame straipsnyje nagrinėjama nedidelė jų dalis – *burtininkų, raganų* ir kitaip vadinamų sakmėse veikiančių nepaprastų žmonių paveikslai bei jų pavadinimų vertimas į rusų ir anglų kalbas. Kadangi mitiniai pavadinimai sukelia „tam tikras kultūrinės asociacijas, kultūros pajautą“, juos galime priskirti „kultūrinėms teksto reikšmėms“ (Leonavičienė 2011, 39), kurios dažnai yra vadinamos *realijomis* (Pažūsis 2014, 42).

Apie tautosakos vertimų svarbą ir problematiką parašyta nemažai straipsnių, išleista įdomių mokslo publikacijų įvairiomis kalbomis (Roth 1998; Kvašytė 2009; Pisariova 1996; Limorenko 2011). Tačiau, kaip teigia Aurelija Leonavičienė, lietuvių autorių parašytuose darbuose gerokai dažniau analizuojami „svetimų kultūrų atspindžiai vertimuose į lietuvių kalbą, vertėjų gebėjimas vertinti ir perteikti kitų kultūrų reikšmes“ (Leonavičienė 2011, 39), o ne atvirksčiai. Tad šiuo darbu siekiama prisidėti prie lietuvių tautosakos vertimų kokybės. Šiam tyrimui pasirinkta mitologinių būtybių pavadinimų vertimo į anglų ir rusų kalbas problematika, nes šių tautų kultūros (ypač slavų) labai ryškiai paveikė lietuvių mitologiją, o anglų kalba, būdama šių laikų *lingua franca*, turi didžiausią potencialą pasauliui plačiai paskleisti žinią apie lietuvių mitologiją, tradicijas, senovės tikėjimą, kultūros akiračius.

Nei lietuviškoje, nei užsienio kalbomis parašytoje literatūroje beveik nėra sistemiskai išdėstytos medžiagos mitinių būtybių pavadinimų vertimo tema. Todėl nėra ir svarstymų apie tai, kaip lietuvių mitinių būtybių pavadinimai paprastai verčiami į užsienio kalbas, kokie jų kultūriniai atitikmenys ir ar jų apskritai yra. Tokia kultūrinė

informacija lemia tinkamą vertimo varianto pasirinkimą, todėl šiame darbe daug dėmesio skiriama kultūrinio konteksto analizei. Be to, net ir versdami autorinius lietuvių rašytojų kūrinis, vertėjai gali susidurti su mitologiniais motyvais, sakmių personažais, aliuzijomis į juos, nes meniniai tekstai dažnai yra daugiasluoksniai ir intertekstualūs.

Kultūriniai vertimo aspektai

Vertimo teoretikai sutaria, kad vertimas yra ne tiek kalbinių vienetų perkėlimas iš vienos kalbos sistemos į kitą, kiek sudėtingas kultūrinių aspektų perteikimas, nes vertimo aktą sudaro bent dvi kalbos, o tai reiškia, kad mažiausiai ir dvi kultūros (Karamanian 2002; Moroni 2011, 20). Todėl, A. Leonavičienės teigimu, „iš tekstą interpretuojančio vertėjo, perkeliančio kūrinį į kitą komunikacinę aplinką, tikimasi panašios į teksto autorių kognityvinės, dvasinės patirties, gebėjimo suprasti teksto reikšmę ir teksto suvokimo kompetencijos“ (Leonavičienė 2011, 39). Ši vertėjui reikalinga patirtis kartais įvardijama kaip „sociokultūrinė ir tarpkultūrinė kompetencija“ (Petruilionė 2012, 49). Tad kultūros išmanymo lygis nulemia ne tik geresnį originalo teksto suvokimą, bet ir galimybę sukurti tokį vertimą, kuris galėtų funkcionuoti ir kitakalbėje aplinkoje, atsižvelgiant į konkretaus vertimo tikslą ir galimus būsimų skaitytojų lūkesčius.

A. Leonavičienė rašo, kad „kiekviena aliuzija į mitą ar kokį nors kitą kultūriškai prasmingą tekstą vertėjui meta iššūkį – tai „kultūrinis kliuvinys“, kuriam suprasti reikia kultūrinės informacijos“ (Leonavičienė 2014, 42). Peteris Newmarkas savo darbuose tokius „kultūrinius kliuvinius“ vadina „kultūrinėmis spragomis“ (angl. *cultural gaps*) (Newmark 1988, 48). Būtent dėl tokių atsirandančių kliuvinių vertėjui būtina ne tik mokėti originalo ir vertimo kalbas, bet ir įgyti žinių tiek apie savo tautos kultūrą, tautosaką, tradicijas, tiek ir apie svetimų tautų kultūrinės realijas.

Nors literatūros apie mitologinių tekstų reikšmę ir jų sklaidos bei perdavimo kitakalbiamis skaitytojams svarbą yra nemažai, ją peržvelgus susidaro įspūdis, kad vertimui – pačiam minėtojo perdavimo aktui – dėmesio skiriama labai mažai, jis suvokiamas kaip savaime suprantamas ir nepastebimas procesas. Šią prielaidą patvirtina ir vokiečių tautosakininkas Klausas Rothas, teigdamas, kad pats pasakojamosios tautosakos vertimo procesas dažnai lieka net nepastebėtas, o tai savo ruožtu veda prie daugybės neatsakytų klausimų: kokie vertimo metodai turėtų būti taikomi verčiant tokio tipo literatūrą? Kas apskritai turėtų būti verčiama, o kas – ne? Ar tautosakos vertimas skiriasi nuo kitų grožinės literatūros žanrų vertimo? ir t. t. (Roth 1998, 243).

Įsigilinę į mitologinių sakmių specifiką matome, kad tokie tekstai ir jų vertimas skiriasi nuo kitų literatūros žanrų vertimo. Julija Limorenko savo straipsnyje apie tautosakos vertimo problematiką mini net atskirą vertimo tipą – „folklorinį vertimą“ (rus. фоль-

кlorистический перевод). Anot autorės, tokio vertimo tikslas – kitokioje kultūrinėje terpėje sukurtą ir kita kalba parašytą tekstą vertimo skaitytojui pateikti kaip meninę visumą, išsaugant jo tautinius ypatumus, bet kartu ir padarant jį aiškų bei suprantamą (Limorenko 2011, 17). Pats K. Rothas taip pat teigia, kad tokių tekstų vertimai – tai kultūrinio kitoniškumo (angl. *cultural otherness*) reprezentacija arba transformacija (Roth 1998, 245). Tad išgilinus paaiškėja, kad mitologinės tautosakos vertimas yra labai specifinis procesas dėl joje slypinčio išskirtinio kultūrinio klodo, begalės realiųjų ir prasmingos simbolikos, todėl tam būtina skirti daugiau dėmesio ir išsamiau išnagrinėti šią temą. Geras vertimas nebus įmanomas, jei neatsižvelgsime į šias ypatybes.

Kultūrų sąveika. Lyginamoji mitologinių būtybių analizė

Mitologinėje tautosakoje dažnai atsispindi universalios, visai žmonijai bendros tiesos, todėl daugelio tautų liaudies kūriniai pasižymi stulbinančiais panašumais. Etnografas bei mitologijos populiarintojas Norbertas Vėlius rašo, kad „daugelyje tautų mitologinės sakmės buvo kuriamos ir gyvavo panašiomis socialinėmis sąlygomis gyvenančių kolektyvų“ (Vėlius 1977, 282). Panagrinėję įvairių tautų pasakojamąją tautosaką, pastebėtume, kad daugelį liaudies pasakojamųjų kūrinų sieja tokie bendri motyvai kaip stebuklingi daiktai, neįprasti gyvūnai, panašios antgamtinės būtybės, kurios arba žmogui padeda, arba siekia jam pakenkti.

Dėl savo geografinės padėties, nepriklausomai nuo politinių santvarkų, lietuviai visais laikais palaikė itin stiprius ryšius su slavais, tai lėmė ir tiesioginį kultūrų kontaktą tarp kaimyninių tautų. Jis ypač pastebimas pasienio ruožuose, kur dažnu atveju vyrauja dvikalbystė, tad lengviau perduodamos ir kultūrinės tradicijos. Tačiau lietuvių mitologinės būtybės glaudžiai siejasi ir su kitų tautų mitologija. J. Balio teigimu, „velniai ir raganos, vilkolakiai ir slogutės atėjo į mūsų kraštą iš kitur, kartu su vakarietiška kultūra“ (Balys 1956, 14). Autorius pastebi, kad nors artimiausi baltų kaimynai buvo slavai ir germanai, lietuviai stiprius kultūrinius ryšius palaikė ir su keltais (Balys 2001). Tokius ilgalaikius kontaktus tarp geografiškai nutolusių tautų K. Rothas vadina „tolimu artimumu“ (angl. *distant closeness*) (Roth 1998, 247). Nors šias tautas skyrė nemažas geografinis atstumas, lietuvių ir anglakalbių tautų liaudies kūrybą taip pat sieja labai artimi motyvai.

Tad tam, kad būtų galima objektyviai apžvelgti pasirinktų mitologinių būtybių pavadinimų vertimą į anglų ir rusų kalbas, pirmiausia reikia išsiaiškinti, kaip šių tautų mitologijos tarpusavyje siejasi ir persikloja, kokie jų panašumai ir skirtumai. N. Vėlius rašo, kad „dėl savo internacionalinių ir nacionalinių savybių sakmių mitologija yra nepakeičiamas šaltinis atskiros tautos istorijai, kultūrai ir ypač jos internacionaliniams santykiams tyrinėti“ (Vėlius 1977, 282). Akivaizdu, kad baltų, slavų ir iš dalies keltų tautas daugelį amžių siejo politiniai, prekybiniai, socialiniai santykiai, tad ir jų kultūros,

nors ir turėdamos daug savitų bruožų, nebuvo visiškai atskirtos viena nuo kitos. Dėl šios priežasties vertėjui pirmiausia būtina įsigilinti į reikiamą kultūrinę informaciją, kad galėtų „interpretuoti ir vertinti kultūrinės reikšmės visos semantinės, komunikacinės ir pragmatinės teksto visumos požiūriu, o tik vėliau svarstyti, kokia verbaline kitos kalbos raiška perteikti teksto semantinius ryšius, kultūrinę reikšmę“ (Leonavičienė 2011, 40). Šiame straipsnyje aptariama konkreiti nepaprastų mitologinėse sakmėse veikiančių žmonių (*raganų* ir *burtininkų*) grupė, pirmiausia aprašoma jų išvaizda ir funkcijos, ieškoma galimų jų atitikmenų slavų ir keltų tautosakoje, jie lyginami tarpusavyje.

Kadangi aprašomas seniausias mums prieinamas kultūrinis tautosakos sluoksnis, reikėtų pabrėžti, kad kalbama ne tik apie konkrečiai rusų, bet ir slavų tautosaką platesne prasme, o anglakalbėje kultūroje tas kultūrinis sluoksnis sietinas su keltų mitologija. Net ir vėlesniais laikais, kai britų kultūrą labiau paveikė germanai ir kitos tautos, tautosakos motyvai liko glaudžiai persipynę su keltiška tradicija.

Nepaprasti žmonės

Nepaprasti, ypatingų galių turintys žmonės lietuvių mitologinėse sakmėse dažniausiai vadinami *raganomis* ir *burtininkais*. Tai tokie pat mirtingieji, gyvenantys tarp paprastų žmonių ir iš jų išsiskiriantys tik nepaprastais gebėjimais (Vėlius 1977, 220; 236). Tokie išskirtiniai žmonės priskiriami prie sakmėse veikiančių mitinių būtybių (*ibid.*, 22). Šiame straipsnyje aprašyti tiek vyriškos, tiek moteriškos lyties lietuvių tautosakoje sutinkami nepaprasti žmonės ir jų kultūriniai atitikmenys slavų bei keltų tautosakoje.

Populiariausia nepaprastų žmonių atstovė lietuvių sakmėse vadinama *ragana*. Kartais *raganos* dar vadintos *burtininkėmis*, *čerauninkėmis*, *viedmomis*, *kerėtojomis*, *žynėmis* (*ibid.*, 219; Tokarev 2008, 850). Tiesa, paskutiniai du pavadinimai pasitaiko labai retai – vos keliose užrašytose sakmėse (Vėlius 1977, 219), bet visi jie paprastai vartojami sinonimiškai ir priskiriami tai pačiai veikėjai, dažniausiai vadinamai *raganos* vardu.

Sakmėse *raganos* ar kitaip vadinamos *burtininkės* savo išvaizda paprastai nesiskiria nuo kitų moterų ir išteka už paprastų vyrų, ūkininkų, jiems dažnai net neįtariant apie savo žmonių (o vėliau – ir dukterų) išskirtinumą (Vėlius 1979, 209, 212, 225, 229). Retais atvejais pabrėžiama, kad *raganos* yra negražios (Vėlius 1977, 221). Kartais užsimenama, kad *ragana* yra pagyvenusi moteris, bet kai kur pasakojama ir apie *raganas* merginas arba jaunas moteris (*ibid.*, 220). Apskritai kalbant, jų išorė tautosakoje dažniausiai neakcentuojama, o tai reiškia, kad sakmės pasakotojas laiko ją iš pažiūros įprasta kaimo moterimi, kurios išvaizdos aprašymas, priešingai nei daugelio kitų mitinių būtybių, nereikalingas.

Nors jų išvaizda ir nepasižymi išskirtinumu, *raganas* iš paprastų žmonių išskiria įvairūs neįprasti, dažnai pikti gebėjimai: „jų blogio šaltinis esanti piktoji dvasia – velnias, su kuriuo jos bendraujančios“ (*ibid.*, 223). Tačiau, nors Lietuvoje „*raganų* medžioklės“ laikais

(XVI–XVIII a.) *raganomis* laikytos moterys buvo smerkiamos, sakmės apie jas „nealsuoja įniršiu, slogiu priešišku“ (Sauka 1982, 153). Remdamiesi N. Vėliumu, galime daryti prielaidą, kad taip yra todėl, kad „svarbiausios raganų bei burtininkų funkcijos yra labai senos, susiformavusios gerokai anksčiau, prieš įsigalint Lietuvoje krikščionių religijai“ (Vėlius 1977, 248), nors vėliau šių veikėjų įvaizdį naujasis tikėjimas visgi paveikė.

Retai pasitaikančiuose liaudies pasakojimuose *raganos* (*burtininkės*) ištis gydo, padeda surasti vagis, nuspėja žmonių ateitį, kitaip jiems padeda (*ibid.*, 219, 233). Tačiau didžiojoje sakmių dalyje visgi kalbama ne apie *raganomis* ar *burtininkėmis* seniau vadintas išmintingas žolininkes, gerąsias kaimo kerėtojas, o apie „velniui pasidavusias“ (Vėlius 1979, 226) mitines būtybes, kurių pagrindinė funkcija yra kenkti žmonėms ir gyvuliams. Pavyzdžiui, jos įvairiais būdais skriaudžia žmones, juos apjuokia, sužaloja, susargdina, atima karvių pieną, nukerpa avis (Sauka 1982, 153; Vėlius 1977, 225; Balys 2002, 211). Taip pat jos geba pasiversti koku nors gyvuliu ar daiktu arba gali jais paversti kitus – vienoje sakmėje pasakojama, kad *ragana* pavertusi bernus arkliais ir visą naktį jais jodinėjusi (Balys 2002, 212), kitur pasakojama, kaip ji paverčianti žmogų vilku, žvirbliu ar arkliau (Vėlius 1979, 225, 253). Sakmių siužetai apie šias būtybes labai įvairūs, o jų kenkimo funkcijos taip pat labai skirtingos ir net išradingos.

Panašias funkcijas turintis vyriškas lietuvių tautosakos personažas yra *raganius*, savo išvaizda sakmėse, kaip ir *ragana*, dažnai nesiskiriantis nuo paprastų žmonių, nors pasitaiko išimčių. Šie veikėjai dar vadinti *čerauninkais*, *burtininkais*, *žyniais*, *kerėtojais* (Vėlius 1977, 234), tačiau svarbu tai, kad sakmėse pastarieji trys paprastai žmonėms padeda, juos gydo, gali atkerėti blogųjų darbus, o *raganiai* arba *čerauninkai* dažniau siekia būtent pakenkti (Balys 2002, 213; Vėlius 1977, 235, Vėlius 1979, 238, 241). Žinoma, tai nėra griežta taisyklė ir esama tokių liaudies pasakojimų, kuriuose ir *burtininkai* iškrečia kokį nors piktą pokštą, kerštuoja, paverčia žmogų vilku ar kitaip jam kenkia (Balys 2002, 213; Sauka 1982, 153; Vėlius 1979, 243–244, 253; Tokarev 2008, 163). N. Vėliaus teigimu, „žmonės, kurie kenkia kitiems, vadinami burtininkais ir raganiais, o kurie padeda – beveik visada tik burtininkais“, tačiau „sakmėse ir tikėjimuose abi šios kategorijos taip sumišusios, jog neįmanoma jų atskirti“ (Vėlius 1977, 234–235). Tai patvirtina ir kai kuriose sakmėse sutinkamas dvigubas pavadinimas *burtininkas raganius* (Vėlius 1979, 223). Vadinasi, sutikę pavadinimą *raganius*, tokią mitinę būtybę galime laikyti neigjama, o *burtininko* paveikslas skirtingose sakmėse gali atsiskleisti vis iš kitos pusės.

Kadangi, kaip pastebi N. Vėlius, „sakmės apie raganas mažai teturi nacionalinių bruožų – gerokai mažiau, negu sakmės apie laumes, aitvarus ir kitas mitines būtybes“ (Vėlius 1977, 218), kultūrinių nepaprastų žmonių atitikmenų randame tiek anglakalbių, tiek ir rusakalbių kraštų tautosakoje. Pagrindinė visų jų funkcija – kerėti žmones ir naminius gyvulius, turint arba gerų ketinimų, arba piktų kėslų (Kapica 2007, 29). Todėl galima teigti, kad pasakojimai apie šias būtybes skirtingų tautų folklore labai panašūs.

Nepaprastų žmonių pavadinimų atitikmenys verčiant į rusų kalbą

Kalbant apie *raganas* rusų kultūroje, dažnas visų pirma gali pagalvoti apie iš pasakų ar animacinių filmų žinomą moterišką personažą *Babą Jagą* (rus. Баба-Яга). Tačiau pažymėtina, kad ši veikėja figūruoja būtent pasakose, o ne rusų liaudies sakmėse. Be to, jos išvaizda yra labai išskirtinė, būdinga tik slavų folklorui: *Baba Jaga* vaizduojama kaip atstumiančių bruožų senė, turinti kaulinę koją, didžiules krūtis, gyvenanti miške, nedideliame namelyje ant vištos kojelių. Pasakose dažnai pasakojama, kaip ji pagrobia vaikus, ketindama iškepti juos krosnyje (Kapica, 2007, 114–116). Tad *Baba Jaga* kai kuriomis savo funkcijomis labiau primena veikėją iš Brolių Grimų pasakos apie Jonuką ir Grytutę, nei lietuviškų sakmių *raganą* – nors ir nepaprastą, bet įprastai atrodančią kaimo moterį.

Kaip jau minėta, *raganas* lietuviai kartais vadindavo slaviškos kilmės žodžiu *viedma*, bet taip jos vadintos tik Lietuvos pasienyje su Baltarusija (Vėlius 1977, 219). Sakmių siužetai apie *raganas* ir *viedmas* labai panašūs, todėl galime juos laikyti sinonimais. Be to, rusų kalba sudarytame mitologijos žodyne (Meletinskij 1991, 461) pavadinimas *ragana* aiškinamas būtent šiuo atitikmeniu. Tad *viedma* vadinamą slavų veikėją galime palyginti su lietuviškosiomis *raganomis*.

Viedmos (rus. ведьма), slavų folklore dar vadinamos *koldunjos* (rus. колдунья) vardu (Levkijevskaja 2000, 358; Tokarev 2008, 850), išvaizdos aprašymai nesiskiria nuo kitų Europos tautų *raganų* apibūdinimų (Kapica 2007, 29). Rusų sakmių *viedmos* taip pat dažnai tėra paprastos moterys, įgijusios nepaprastų galių. Pagrindinėmis savo funkcijomis *viedma* labai panaši į lietuvių *raganą*: ji taip pat kenkia gyvuliams, iš karvių atima pieną, iš vištų – kiaušinius, iš žmonių – verpalus, derlių ir t. t. (Levkijevskaja 2000, 361, 364; Kapica 2007, 29–30; Puchova 2008, 362–364). Be to, ji irgi gali pasiversti koku nors daiktu ar gyvūnu (Levkijevskaja 2000, 360; Puchova 2008, 361), o retais atvejais šios veikėjos žmogui gali ir padėti (Puchova 2008, 365). Šių rusiškų pavadinimų konotacija iš esmės nėra neigiama ir jie gali žymėti skirtingas funkcijas atliekančias veikėjas.

Lietuvių tautosakoje sutinkama ir *čerauninkė* – tai irgi slaviškos kilmės pavadinimas (Vėlius 1977, 219), todėl turėtų būti siejamas su rusų folkloro veikėja *čarovnica* (rus. чаровница) (Levkijevskaja 2000, 358). Tačiau įdomu tai, kad rusų sakmėse šis pavadinimas paprastai priskiriamas teigiamoms, gera linkinčioms veikėjoms (Nikitina, Reili 2008, 34), o lietuviškuose pasakojimuose *čerauninkė* dažniau vaizduojama kaip itin neigiama būtybė: tikėta, kad ji galinti užburti karvę, kad ši nebeduotų pieno, subadyti žmogų pjautuvu (Vėlius 1979, 218–222), pasmaugti nekrikštytus vaikus (Patackas, Žarskus 2013, 347) ir t. t. Tokie vyraujantys motyvai rodo, kad *raganos*

Lietuvoje *čerauninkėmis* greičiausiai pradėtos vadinti jau įsigalėjus krikščionybei. Žinoma, nevertėtų pamiršti, kad mitologinės sakmės – tai pasakojamasis tautosakos žanras, kuriam būdingos labai įvairios skirtingų motyvų variacijos, tad visų tautų liaudies pasakojimuose pasitaiko ir išimčių. Pavyzdžiui, vienoje Ignalinos rajone užrašytoje sakmėje *čerauninkė* vaizduojama kaip teigiama veikėja, į kurią kreipiamasi, kad ši atkerėtų žmogų – panaikintų piktus burtus ir gražintų jam sveikatą (Vėlius 1979, 230), o kai kurie slavų tautosakininkai terminą *čarovnica* nurodo kaip *viedmos* sinonimą arba tiesiog vartoja jį lygiagrečiai (Levkijevskaja 2000, 358; Tolstoj 1999, 366). Taip yra dėl to, kad sakmės nėra tokios kanonizuotos kaip pasakos ir beveik kiekvienam tipiniam būtybių bruožui ar funkcijai galėtume rasti priešingą pavyzdį.

Be to, gerosios *burtininkės* slavų tautosakoje taip pat vadinamos gerai žinomu, įprastiniu šiandieninės rusų kalbos žodžiu *volšebnica* (rus. волшебница) (Levkijevskaja 2000, 358; Nikitina, Reili 2008, 34). Vyriška šio pavadinimo forma *volšebnik* (rus. волшебник) (Lemchenas 2011, 239) taip pat yra teigiamos konotacijos pavadinimas.

Kadangi *ragana* yra glaudžiai susijusi su rusų *viedma*, *raganių* taip pat galime palyginti su vyriškos lyties veikėju, vadinamu tos pačios šaknies žodžiu *viedmak* (rus. ведьмак) (Kapica 2007, 32, Levkijevskaja 2000, 381). Daugumoje sakmių jis veikia kartu su *viedma* ir turi daug tokių pačių funkcijų: atima karvių pieną, užburia žmones, gali paversti juos *vilktakiais* (Kapica 2007, 32; Kerbelytė 2012, 347). Pats jis taip pat gali pasiversti kuo nors kitu, pavyzdžiui, arkliau ar vilku (Kapica 2007, 32). Toks vyras sakmėse turi dvi sielas – žmogiškąją ir demoniškąją, todėl kartais žmogui jis yra draugiškas (padeda, gydo jį arba jo gyvulius), o kartais priešiškas (*ibid.*, 32–33). Palyginę nepaprastų žmonių paveikslus matome, kad šiai grupei priklausančių abiejų lyčių veikėjų funkcijos labai panašios.

Vyriškas *viedmos* atitikmuo rusų folklore dar vadinamas žodžiu *koldun* (rus. колдун) (Levkijevskaja 2000, 380). Jo kerai taip pat gali žmogui padėti arba pakenkti (*ibid.*, 380; Puchova 2008, 365–366). Tačiau savo išvaizda šie veikėjai kartais skiriasi nuo paprastų žmonių: jie būna kuproti, kreivi, akli, turi tik vieną ranką, raudonas arba juodas akis (Levkijevskaja 2000, 383), o lietuvių sakmių *burtininkai* dažniau apibūdinami kaip paprasti žmonės (Vėlius 1977, 236) arba jų išvaizda neakcentuojama apskritai. Žinoma, skirtingose slavų teritorijose jie buvo išivaizduoti skirtingai (Levkijevskaja 2000, 383), o ir lietuviškieji *raganiai* bei *burtininkai*, nors ir labai retai, gali pasižymėti išskirtinumais: turėti uodegėlę, keistas akis ir t. t. (Vėlius 1977, 236). Dėl šios priežasties jų išvaizdos niuansų ir kartais pasitaikančių nesutapimų nelaikome svarbiu šių veikėjų skirtumu.

Maždaug 10 procentų visų lietuviškų sakmių apie *burtininkus* sudaro sakmės, kuriose nepaprasti žmonės vadinami slaviškos kilmės *čerauninko* (rus. чаровник) vardu (*ibid.*, 235). Tai yra pirmiau aptartų veikėjų *viedmak* ir *koldun* sinonimas (Levkijevskaja 2000, 381), o dar vienas panašus jo atitikmuo rusų kalboje – *čarodej* (rus. чародей)

(Tokarev 2008, 162; Meletinskij, Nekliudov 1975, 223). Lietuvių sakmių *čerauninkas*, kaip ir aptarta *čerauninkė*, paprastai vaizduojamas kaip neigiamas veikėjas – užburia žmogų, pikta su juo pajuokauja (Vėlius 1979, 241), padega vežimus, kelia baimę kaimo žmonėms (*ibid.*, 238; Krikščiūnas 2017, 7). Slavų tautosakos tyrinėtojų teigimu, mitologijos terminai *čarovnik* ir *koldun* yra sinonimai ir žymi tą pačią veikėją, kurių funkcijos sakmėse gali skirtis, grupę (Levkijevskaja 2000, 381; Tolstoj 1999, 348, 529), tad jie gali būti tiek teigiami, tiek ir neigiami.

Galima paminėti ir veikėją, vadinamą žodžiu *znachar* (rus. знахарь) (Levkijevskaja 2000, 396). Tai magiškų gebėjimų turintis žmogus, naudojantis juos žmonių ir gyvulių gydymui, jų apsaugai nuo užkerėjimų, prakeiksmų ir pan. (*ibid.*, 396, 406, Tolstoj 1999, 348), o savo išvaizda jis visiškai nesiskiria nuo paprastų žmonių (Levkijevskaja 2000, 396, 406). Galėtų susidaryti įspūdis, kad, priešingai nei dauguma kitų ypatingų galių turinčių veikėjų, *znachar* yra išskirtinai teigiamas personažas, tačiau kai kur teigiama, kad būta dvejopo požiūrio ir į juos: kai kurie manė, kad tokios stebuklingos gydymo galios yra dieviškos kilmės, kiti – kad jos atsiradusios dėl sandėrio su velniu (Tolstoj 1999, 348). Tad šio veikėjo įvaizdis liaudies pasakojimuose taip pat nėra vienodas ir pastovus – kartais pavadinimas *znachar* tiesiog vartotas kaip žodžių *čarovnik* ir *koldun* sinonimas (*ibid.*, 1999, 348). Be to, apie šio pavadinimo moterišką atitikmenį – *znacharka* (rus. знахарка) (Tokarev 2008, 850) galima pasakyti lygiai tą patį.

Nepaprastų žmonių atitikmenys verčiant į anglų kalbą

Žodyninis pavadinimo *ragana* atitikmuo anglų kalboje yra *witch* (Piesarskas, Svecevičius 2002, 653). Galbūt gali kilti abejonių, ar šis daugeliui pirmiausia į galvą ateinantis pavadinimas išties yra Britų salų folkloro lietuviškosios *raganos* atitikmuo. Tačiau keltų mitologijos enciklopedijoje pateiktas *witch* aprašymas išties puikiai atitinka lietuviškų sakmių veikėją (Monaghan 2004, 473). Be to, kaip ir lietuviškosios *raganos*, jos neretai gyvena su paprastais, jokių išskirtinių galių neturinčiais, vyrais (Hunt 1881, 335) ir, lygiai taip pat, kaip ir lietuvių bei rusų folklore, įvairiais būdais kenkia žmogui: vagia sviestą, melžia karves ir t. t. Keltų folkloro *witch* taip pat gali pasiversti koku nors gyvūnu (dažniausiai kiškiu, kate, varna, pele, avimi) (Monaghan 2004, 473). Pasitaiko net visiškai vienodų lietuvių ir britų liaudies pasakojimų motyvų, kai nepaprastų gebėjimų turinti moteris, siekdama pakenkti žmogui, pasiverčia rupūže, tačiau yra sužalojama (subadoma, apdeginama, skandinama) ir po kurio laiko žmonės išsiaiškina, kas buvo toji jiems blogo linkėjusi *ragana* (kai kuriuose pasakojimuose *raganius*) – ant jos kūno tose pačiose vietose, kaip ir pas rupūžę, atsiranda identiški sužalojimai (plg. Vėlius 1979, 217 ir Hartland 1906, 190). Galbūt tai galėtų būti dar vienas tiesioginio kontakto tarp baltų ir keltų įrodymas (kitus savo straipsnyje nagrinėja J. Balys (2001)).

Žinoma, prieš darant tokias išvadas, reikėtų atlikti išsamesnę analizę ir paieškoti panašių motyvų ir kitų Europos tautų liaudies kūryboje.

Šiai veikėjai rasti tiek anglišku sinonimų, kiek jų yra lietuvių sakmėse, labai sunku ir būtent *witch* yra populiariausias pavadinimas, figūruojantis anglų kalba užrašytuose liaudies pasakojimuose, žodynuose, tautosakos enciklopedijose. Tačiau norint atskirti teigiamas stebuklingų gebėjimų turinčias veikėjas nuo neigiamų, artimiausias gerosios *burtininkės* atitikmuo šiuo atveju yra angliškas pavadinimas *sorceress*. *Witch* savo galias dažniau naudoja piktiems, o *sorceress* – geriems darbams, tačiau svarbu atkreipti dėmesį, kad vyriška šio žodžio forma – *sorcerer* – priešingai nei moteriška, dažniau prisiskiriama piktiems *raganiams*. Tad, kad ir keista, *sorcerer* savo funkcijomis labiau susijęs būtent su aptarta veikėja *witch*, o ne su bendrašakniu moterišku mitologiniu terminu *sorceress* (Haase 2008, 892). Žinoma, visada gali pasitaikyti ir išimčių, nes skirtinguose regionuose taip pat vadintos būtybės galėjo būti įsivaizduotos kiek skirtingai.

Kalbant apie kitus keltų folkloro nepaprastų galių turinčių veikėjų pavadinimus, galima paminėti, kad kartais žodis *witch* gali būti priskiriamas (nors ir gerokai rečiau) ne tik moterims, bet ir tokias pačias funkcijas atliekantiems vyriškos lyties personažams (Adams 1889, 204; Monaghan 1004, 473; WNED 1994, 1196). Tačiau tiek neigiami, tiek teigiami šių kraštų folkloro veikėjai daug dažniau vadinami žodžiu *wizard*. Jie aprašomi kaip senovo amžiaus magišku galių turintys žmonės, gebantys tas galias panaudoti tiek geriems, tiek ir blogiems tikslams (Sherman 2008, 510). Tad jų įvaizdžio tautosakoje dvilypumas labai artimas lietuviškojo *burtininko* paveikslui.

Dar viena į *raganių* panaši būtybė kai kuriuose angliškuose žodynuose ar kituose šaltiniuose įvardijama žodžiu *warlock* (Adams 1889, 203–205; WNED 1994, 1177). Tai iš senosios anglų kalbos kilęs žodis, kuriuo tautosakoje vadinamas *raganius*, turintis ryšių su tamsiomis jėgomis, velniu (WNED 1994, 1177), bet *warlock* minimas ne visose keltų tautosakos ir mitologijos enciklopedijose ar kituose moksliniuose darbuose, be to, pačiuose liaudies pasakojimuose šis pavadinimas taip pat gana retas.

Apskritai kalbant, visi tokie angliški pavadinimai kaip *witch*, *warlock*, *sorcerer*, *wizard*, pastarajam giminingas *magician* ir kiti – dažnai vartojami sinonimiškai, nes, kaip teigiama, nustatyti funkcinis jų skirtumus nėra lengva (Adams 1889, 203, 228, 280, 416). Todėl visiško tikslumo nereikalaujantiame kontekste, net neatsižvelgę į kiekvieno iš jų paveikslų ypatumus ir per daug nesigilinę į jų tipinius bruožus, pasirinkdami bet kurią iš jų, vertimo klaidos nepadarytume.

Nepaprastų žmonių pavadinimų vertimas

Viską apibendrinus, galima teigti, kad artimiausias pavadinimo *ragana* atitikmuo rusų mitologijoje yra *viedma*. Literatūroje teigiama, kad sutampa ne tik jų funkcijos, bet ir

pačių žodžių kilmė: lietuviškasis pavadinimas kilęs nuo veiksmažodžio „regėti“, o rusų kalbos – iš tokios pat reikšmės „ведать“, „видеть“ (Tokarev 2008, 850). Dar vienas pavadinimų *ragana*, *burtininkė* ar kitų pasitaikančių sinonimų kultūrinės adaptacijos variantas yra *koldunja* – tai taip pat savo funkcijomis tapati mitinė būtybė. Juos galima vartoti sinonimiškai, bet verčiant lietuviškose sakmėse sutinkamą iš slavų kalbos perimtą pavadinimą *viedma*, tiksliausias atitikmuo, žinoma, būtų ne *koldunja*, o atkurta jo autentiška forma.

Populiariausi ir žinomiausi *raganiaus* ar kitaip vadinamo *burtininko* atitikmenys slavų kultūroje yra *viedmak* arba *koldun*. Kadangi lietuvių sakmių *burtininkai* gali būti ir geri, padėti žmonėms, juos gydyti, tokiais atvejais be kitų neutralesnių vertimo variantų galima rinktis teigiamos konotacijos pavadinimą *volšebnik*. Taip pat, nors ir rašyta, kad lietuvių mitologinėse sakmėse šiame straipsnyje aptariamoms moteriškoms veikėjoms dažniau priskiriamos kenkimo funkcijos, gali pasitaikyti ir išimčių, tad prireikus atskirti teigiamas nepaprastų galių turinčias veikėjas nuo neigiamų, analogiškai gali būti pasirinkta ir moteriška minėto pavadinimo forma – *volšebnica*.

Tačiau pabrėžtina, kad pirmiau minėti pavadinimai gali būti vartojami tiek neigiamai, tiek ir teigiamai mitinei būtybei pavadinti, nes jų semantika gana plati. Pavyzdžiui, *koldun* ir *burtininkas* (kaip ir *koldunja* bei *burtininkė*) yra visiems gerai žinomi ir šiandien plačiai abiejose kalbose vartojami pavadinimai, kilę nuo tos pačios reikšmės lietuviškų ir rusiškų žodžių „burtai“ ir „колдовство“ (Tokarev 2008, 162). Tad net šių žodžių kilmė yra ta pati, o jie patys iš esmės – nei teigiami, nei neigiami.

Į rusų kalbą verčiant pavadinimą *čerauninkas*, geriausia būtų atkurti jo slavišką formą *чаровник* arba sinonimiškai vartojamą *чародеѝ*, nes būtent iš jų ir atsirado tokia sulietuvinata forma. Nagrinėjant mitologines sakmes apie lietuvių *čerauninkes* ir slavų *čarovnicas* (tai slavų tautosakos pavadinimas, iš kurio atsirado pirmasis) pastebėjome kiek ryškesnių skirtumų tarp šių veikėjų paveikslų. Šie slaviški pavadinimai kilę nuo žodžio „чары“ (liet. *kerai*) vadinasi, apskritai kalbant, jų konotacija taip pat nėra nei išskirtinai neigiama, nei teigiama – juos galime laikyti neutraliais pavadinimais, tinkančiais skirtingų siužetų sakmėms. Minimi pavadinimai nei lietuvių, nei rusų tautosakoje nėra labai dažni, todėl autentiškų formų atkūrimas pačiame tekste ar papildomuose komentaruose primintų skaitytojui apie šiandien beveik pamirštus (nors prasminiu atžvilgiu ir aiškius) pavadinimus ir pabrėžtų kultūrinius ryšius tarp lietuvių ir slavų.

Retai lietuviškose sakmėse pasitaikantys pavadinimai *žynys* ir *žynė* (Vėlius 1977, 219, 235) savo kilme labai artimi rusiškiesiems *znachar* ir *znacharka*, todėl jie yra artimiausi jų kultūriniai atitikmenys – šie pavadinimai kilę nuo žinojimą reiškiančių žodžių.

Verčiant į anglų kalbą, žmogui kenkiančias *raganas* ir *burtininkes* tiksliausiai būtų vadinti žodžiu *witch*, o gerąsias – *sorceress* (tačiau pirmasis variantas yra seman-

tiškai platesnis bei dažnesnis ir taip pat galėtų būti vartojamas abiem atvejais). Be to, vyriškos lyties nepaprasti žmonės anglų tautosakoje kartais irgi vadinami tuo pačiu pavadinimu *witch*. Vis dėlto, šiandien daugeliui šis žodis labiau asocijuojasi su moteriškos lyties anglų tradicijos *raganomis*. Tiesa, tokiais atvejais gali būti pridedamas vyrišką giminę pabrėžiantis būdvardis – *male witch* – tačiau toks pavadinimas retas, skamba šiek tiek dirbtinai, tad šiuo atveju nėra būtinybės vartoti dviejų žodžių ten, kur yra ne vienas puikiai tinkantis vienažodis atitikmuo. Todėl pačiuose sakmių tekstuose toks pavadinimas tinka mažiau, bet gali būti vartojamas papildomuose intratekstiniuose arba ekstratekstiniuose komentaruose.

Įprastesni *raganiaus* ar pikto *burtininko* atitikmenys yra *sorcerer*, *wizard* arba *magician*, o gerojo – būtent pastarieji du variantai, nes jie savo reikšme yra labiau neutralūs. Jei tekstas verčiamas siauresniam skaitytojui ratui, kai svarbu perteikti visas mitologines realijas, gali būti naudingas ir retesnis pavadinimas *warlock*, žymintis labiau neigiamą vyriškos giminės personažą. Tačiau šie siūlymai negali būti laikomi griežta taisykle ar vienintele rekomendacija, nes jų visų paveikslai anglakalbių kraštų tautosakoje yra persipynę, labai panašūs. Tai patvirtina ir anglakalbiame žodyne teikiami šių terminų sinonimai: *warlock* sinonimas yra *sorcerer*, *sorcerer* sinonimas yra *wizard*, *wizard* sinonimai – *magician* bei *sorcerer* ir t. t. (WNED 1994, 983, 1174, 1198).

Kadangi *čerauninkė* ir *čerauninkas* yra kitų minėtų lietuviškų pavadinimų sinonimai, verčiant juos į anglų kalbą, naujų variantų ieškoti neverta. Juos adaptuojant tinkami minėtieji vyriškieji *witch*, *wizard*, *magician*, *sorcerer* bei moteriškasis *witch* (žodžio *sorceress* konotacija yra labiau teigiama nei neutrali), nes šių būtybių paveikslai sutampa su *raganų*, *burtininkų* ir vyriškų jų atitikmenų lietuvių tautosakoje paveikslais ir kai kuriose lietuvių sasmėse jie vadinti kitaip tik dėl ryšių su kaimyniniais baltarusiais.

Trumpai aptarti reti pavadinimai *žynys* ir *žynė* į anglų kalbą taip pat gali būti perteikti minėtais sinonimais, bet kalbant apie vyriškąjį personažą, galima rinktis ne su burtais ir kerais, o būtent su žinojimu, išmintimi ir ateities matymu susijusį pavadinimą *wizard*.

Lietuvių mitologinėse sasmėse gerieji arba piktieji *kerėtojai* ir *kerėtojos* minimi itin retai (Vėlius 1977, 219, 235). Jeigu šie pavadinimai ir pasitaiko, jie vartojami sinonimiškai su kitais nepaprastų galių turinčių žmonių pavadinimais, jiems versti taip pat tinka pirmiau minėti kultūriniai keltų ir slavų tautosakos atitikmenys.

Verčiant tiek į rusų, tiek į anglų kalbą, kai pasirenkama svetimimo strategija, t. y. kai siekiama vertimo tekste išsaugoti kultūrinį kitoniškumą ir palikti autentišką realijos formą (Venuti 2008, 199–200), moksliniuose ar kituose tekstuose, kur reikalingas visiškas mitinių terminų tikslumas, paliktas lietuviškas pavadinimas prireikus gali būti paaiškintas vos vienu žodžiu: pavyzdžiui, vienoje iš rusų kalba parašytų folkloro ir mitologijos enciklopedijų paliktas transkribuotas žodis *рагана* (dgs. *раганы*) ir šalia jo,

kad skaitytojai būtų aiškiau, tiesiog pridėtas pavadinimas *ведьма* (Tokarev 2008, 130). Visi šie veikėjai yra žinomi įvairių kraštų tautosakoje, todėl jiems paaiškinti platesnių komentarų ar išnašų rašyti nebūtina.

Kultūriniai nepaprastų žmonių atitikmenys pagal kontekstą

<i>Raganos, burtininkės, viedmos ir kerėtojos atitikmenys</i>	
Rusų k.	Anglų k.
ведьма (+ -) колдунья (+ -) волшебница (+)	witch (+ -) sorceress (+)
<i>Žynės / žynio atitikmenys</i>	
Rusų k.	Anglų k.
знахарка (+ -) / знахарь (+ -)	witch (+ -) sorceress (+) / wizard (+ -) sorcerer (-) warlock (-)
<i>Raganiaus, burtininko ir kerėtojo atitikmenys</i>	
Rusų k.	Anglų k.
ведьмак (+ -) колдун (+ -) волшебник (+)	wizard (+ -) magician (+ -) sorcerer (-) male-witch (+ -) warlock (-)
<i>Čerauninkės / čerauninko atitikmenys</i>	
Rusų k.	Anglų k.
чаровница (+ -) / чаровник (+ -) чародей (+ -)	witch (+ -) / wizard (+ -) magician (+ -) sorcerer (-) warlock (-)

Simboliai:

(+) – teigiama mitinė būtybė

(-) – neigiama mitinė būtybė

(+ -) – būtybė, galinti būti tiek teigiama, tiek neigiama

Išvados

Apibendrinus šiame darbe surinktą ir išanalizuotą medžiagą, galima teigti, kad tautosakos, o konkrečiai – mitologinių būtybių pavadinimų vertimas yra labai specifinis, reikalaujantis tam tikrų kultūrinių ir mitologinių žinių. Verčiant mitologines sakmes, kur kiekviename mitinių būtybių pavadinime užkoduotas tam tikras kultūrinis klotas, sava simbolika, nepakanka žinoti tik žodyninius jų atitikmenis, nes jie gali būti netikslūs, o kai kurie iš jų konkrečiame kontekste – net klaidinantys. Labai svarbu atsizvelgti į tai, 1) ar konkreiti būtybė turi atitikmenį vertimo kalboje; 2) jeigu turi, ar jos samprata (funkcijos, išvaizda, santykis su skaitytoju ir apskritai bendras paveikslas) su lietuviškąja būtybe sutampa visiškai, ar yra skirtumų ir 3) jeigu skirtumų yra, ar jie reikšmingi, ar tai tiesiog didelės reikšmės neturinčios mitologinių sakmių, kaip pasakojamosios tautosakos žanro, variacijos.

Pasirinktą konkrečių mitinių būtybių analizę, atlikta remiantis iš įvairių šaltinių (enciklopedijų, mitologijos žodynų, žinynų, autentiškų mitologinių sakmių) surinkta ir susisteminta medžiaga parodė, kad skirtingų kraštų tautosakoje veikiančios nepaprasti žmonės gali būti priskirti tarptautinių realių grupei – šių veikėjų paveikslai lietuvių tautosakoje vietinės kultūros paveikti nedaug, tad visi jie turi gana tikslius atitikmenis, kuriuos matome šiame straipsnyje pateiktoje lentelėje.

Literatūra

- Adams W. H. D. 1889. *Witch, warlock, and magician. Historical sketches of magic and witchcraft in England and Scotland*. London: Chatto and Windus, Piccadilly. Prieiga internetu: <<https://archive.org/details/witchwarlockmagi00adam/>> [žiūrėta 2018-01-19].
- Balys J. 2002. *Raštai III*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Balys J. 2001. *Folklore: the Lithuanian-Celtic Connection*. Prieiga internetu: <<http://www.draugas.org/news/folklore-the-lithuanian-celtic-connection-2/>> [žiūrėta 2017-07-24].
- Haase D. (Ed.) 2008. *The Greenwood Encyclopedia of Folktales and Fairy Tales*. Volume 1: A–F. Prieiga internetu: <https://books.google.lt/books/about/The_Greenwood_Encyclopedia_of_Folktales.html?id=Jdx2fhPM1XIC&redir_esc=y> [žiūrėta 2018-01-19].
- Hartland E. S. 1906. *English fairy and other folk tales*. London: W. Scott. Prieiga internetu: <<https://archive.org/details/englishfairyothe00hartiala>> [žiūrėta 2018-03-20].
- Hunt R. 1881. *Popular Romances of the West of England; or, The Drolls, Traditions, and Superstitions of Old Cornwall*, 3rd edition. London: Chatto and Windus. Prieiga internetu: <<https://www.pitt.edu/~dash/witch.html>> [žiūrėta 2018-03-20].
- Каріца Ф. – Капіца Ф. 2007. *Тайны славянских богов*. Москва: Рипол классик. Prieiga internetu: <<http://www.pseudology.org/chtivo/TainySlavyanskixBogov2007.pdf>> [žiūrėta 2017-07-24].
- Karamanian, A. P., 2002. Translation and Culture. *Translation Journal*. Volume 6, No. 1. Prieiga internetu: <<http://translationjournal.net/journal/19culture2.htm>> [žiūrėta 2017-07-24].

- Kerbelytė B. 2012. *Slavų folkloras*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas. Prieiga internetu: <<http://www.vdu.lt/wp-content/uploads/2013/12/Slavu-folkloras.pdf>> [žiūrėta 2017-05-20].
- Krikščiūnas P. 2017. Vietinės realijos ramygaliečių sakmėse ir padavimuose. *Lietuvos lokaliniai tyrimai*. Prieiga internetu: <http://www.llt.lt/pdf/ramy gala/ramy gala-1_tautosaka-2014.pdf> [žiūrėta 2018-03-20].
- Kvašytė R. 2009. Tautinės realijos: pavadinimai, terminai ir jų vartojimas. *Terminologija*, 2009, Nr. 16. 56–67. Prieiga internetu: <<http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04-2009-1367170947052/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>> [žiūrėta 2017-07-24].
- Leonavičienė A. 2014. *Kultūrinių teksto reikšmių interpretacija ir vertimas*. Kaunas: Leidykla „Technologija“.
- Leonavičienė A. 2011. Lietuvių kultūrinių teksto reikšmių interpretacija ir vertimas. *Kalbų studijos* Nr. 19. 39–45.
- Levkijevskaja E. – Левкиевская Е. 2000. *Мифы русского народа*. Москва: Астрель. Prieiga internetu: <http://www.rodnovery.ru/attachments/article/413/Levkijevskaja-Mify_russkogo_naroda.pdf> [žiūrėta 2017-07-24].
- Limorenko J. – Лиморенко Ю. 2011. Проблемы перевода фольклорных текстов в научном издании. *Живая старина* № 4, 17 p. Prieiga internetu: <http://www.philology.nsc.ru/departments/folklor/publication/limorenko__problemy_perevoda.pdf> [žiūrėta 2017-07-24].
- Meletinskij J., Nekliudov S. – Мелетинский Е., Неклюдов С. 1975. *Типологические исследования по фольклору. Сборник статей памяти Владимира Яковлевича Проппа (1895-1970)*. Москва: Наука. Prieiga internetu: <https://eu.spb.ru/images/et_dep/Levinton/0312063_13DE6_meletinskiy_e_m_sost_tipologicheskie_issledovaniya_po_folklo.pdf> [žiūrėta 2018-03-20].
- Monaghan P. (Ed.) 2004. *The Encyclopedia of Celtic Mythology and Folklore*. New York: VB Hermitage. Prieiga internetu: <<http://stoa.usp.br/briannaloch/files/2564/13832/The+Encyclopedia+of+Celtic+Mythology+and+Folklore.pdf>> [žiūrėta 2017-07-20].
- Moroni E. – Морони Э. 2011. Русские былины на итальянском языке. *Живая старина* № 4, 20 p. Prieiga internetu: <http://www.philology.nsc.ru/departments/folklor/publication/limorenko__problemy_perevoda.pdf> [žiūrėta 2017-07-24].
- Newmark P. 1988. *A Textbook of Translation*. Prieiga internetu: <[http://ilts.ir/Content/ilts.ir/Page/142/ContentImage/A%20Textbook%20of%20Translation%20by%20Peter%20Newmark%20\(1\).pdf](http://ilts.ir/Content/ilts.ir/Page/142/ContentImage/A%20Textbook%20of%20Translation%20by%20Peter%20Newmark%20(1).pdf)> [žiūrėta 2017-07-25].
- Nikitina A. V., Reili M. V. – Никитина А. В., Рейли М. В. 2008. Баба-Яга в сказках русского севера. *Русский фольклор xxxiii. Материалы и исследования*. Prieiga internetu: <<https://www.booksite.ru/fulltext/matissl/text.pdf>> [žiūrėta 2018-01-18].
- Pažūsis L. 2014. *Kalba ir vertimas*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Patackas A., Žarskus A. 2013. *Virsmų knyga*. Kaunas: Kauno tautinės kultūros centras. Prieiga internetu: <https://www.vydija.lt/Virsmu_knyga.pdf> [žiūrėta 2018-03-20].
- Petruilionė L. 2012. Translation of Culture-Specific Items from English into Lithuanian: the Case of Joanne Harris's Novels. *Kalbų studijos* Nr. 21. 43–49.
- Roth K. 1998. *Crossing Boundaries: the Translation and Cultural Adaptation of Folk Narratives*. Fabula, Volume 39, Issue 3-4. Prieiga internetu: <https://epub.ub.uni-muenchen.de/17686/1/fabl.1998.39.3-4.243.pdf> [žiūrėta 2017-01-10].
- Sauka D. 1982. *Lietuvių tautosaka*. Vilnius: Mokslas.
- Sherman J. (Ed.) 2008. *Storytelling. An Encyclopedia of Mythology and Folklore*. New York: Myron E. Sharpe. Prieiga internetu: <http://npu.edu.ua/e-book/book/djvu/A/iif_kgpm_Sherman_Storytelling_An_Encyclopedia_of_Mythology_and_Folklore.pdf.pdf> [žiūrėta 2017-05-05].

- Tokarev S. (Ed.) – Токарев С. 2008. *Мифы народов мира*. Электронное издание. Prieiga internetu: <http://www.indostan.ru/biblioteka/knigi/2730/3412_1_o.pdf> [žiūrėta 2017-07-13].
- Tolstoj N. I. – Толстой Н. И. 1999. *Славянские древности*, II т. Prieiga internetu: <<https://yadi.sk/d/c-KT7e-rSjKp4>> [žiūrėta 2017-01-15].
- Vėlius N. 1977. *Mitinės lietuvių sakmių būtybės*. Vilnius: Vaga.
- Venuti L. 2008. *The Translator's Invisibility*. Londonas / Niujorkas: Routledge.

Šaltiniai

- Balys J. 1956. *Lietuvių mitologiškos sakmės. Lithuanian Mythological Legends*. London: Nida Book Club.
- Puchova T. (sud.) – Пухова Т. 2008. *Афанасьевский сборник. Материалы и исследования*. Выпуск VI. Былички и бывальщины Воронежского края. Prieiga internetu: <http://folk.phil.vsu.ru/publ/sborniki/afanasiev_sb6.htm> [žiūrėta 2017-07-24].
- Vėlius N. 1979. *Laumių dovanos. Lietuvių mitologinės sakmės*. Vilnius: Vaga.

Žodynai

- Lemchenas Ch. 2011. *Didysis rusų–lietuvių kalbų žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras.
- Meletinskij J. – Мелетинский Е. 1991. *Мифологический словарь*. Москва: Советская энциклопедия.
- Piesarskas B., Svecevičius B. 2002. *Naujasis lietuvių–anglų kalbų žodynas*. Vilnius: Žodynas.
- WNED 1994: *Webster's New Encyclopedic Dictionary*. Germany: Cologne.